

УДК 373.2

DOI: 10.35619/iiu.v1i23.731

Любов АРТЕМОВА

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної педагогіки і психології
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
м. Глухів, Україна
ORCID: 0000-0002-7070-2927
e-mail: lubvikart@ukr.net

Валентина БОРОВА

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університету
ім. академіка Степана Дем'янука»,
м. Рівне, Україна
ORCID:0000-0001-7228-4290
e-mail: boyar2003@ukr.net

Світлана ТИТАРЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка,
м. Глухів, Україна
ORCID:0000-0001-5544 - 3376
e-mail: titarenko17.01@gmail.com

ЗБІРНО-РОЗБІРНІ ІГРАШКИ: ВИБІР ОДНОРІЧНИХ ДІТЕЙ ТА СТИМУЛ ЇХНЬОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що збірно-розбірні іграшки завжди оцінювалися з позиції дорослого, якому важливо було організувати їхній розвивальний вплив на дітей. Проте вчені й педагоги не досліджували ці іграшки з позиції самої дитини, а саме – що приваблює в них дітей. Наші довготривалі спостереження й експерименти виявили чітку вибірковість дітей різного раннього віку до певних типів збірно-розбірних іграшок. Вибір дітей зумовлюється не лише їхнім інтересом, а й психологічними та сенсорними можливостями кожної вікової групи – від народження до трьох років. Саме з позиції вибору дитиною як суб'єктом діяльності з різними видами збірно-розбірних іграшок проаналізовано подальший дослідницький матеріал.

Мета дослідження – виявити та обґрунтувати вибір збірно-розбірних іграшок дітьми різного раннього віку.

Основні результати дослідження. Найбільш доступними навіть для найменших є іграшки-вкладки: коробки з круглими отворами та гумками, відра різних розмірів, фігурні вкладки-матриці, яйця з двох половинок. Такі іграшки та предмети найбільше використовують малюки з другої половини першого року життя.

На другому році кількість іграшок з вкладками, які використовують діти, збільшується, оскільки з'являються більш складні вкладки: набори для вставлення та виймання різних геометричних форм, складні будиночки, у вікнах яких розміщуються різні тварини, 3- та 4-сторонні коробки з відповідними гумками, кубики різних розмірів, застібки, наліпки і так далі.

На третьому році дії зі збірно-розбірними іграшками, як правило, освоєні, успіх досягається легко, і діти втрачають інтерес до них. Натомість дітей починають цікавити різні застібки на ремнях, сумках і т. п., а також застібки на ремнях інших видів, кнопках, «замках» на одязі.

Наукова новизна результатів дослідження. Вивчені вікові відмінності у виборі збірних іграшок дітьми різних груп раннього віку і особливості розвитку їхніх ігрових програм. Роль і шляхи взаємодії дорослих (батьків і вихователів) з дітьми різного віку в межах раннього віку через автодидактизм програм збірних іграшок, вибір дітей, їх природне бажання до незалежності в розв'язанні ігрових задач.

Висновки та пропозиції авторів. У результаті аналізу ігрових програм різних збірно-розбірних іграшок були виявлені та класифіковані їх різновиди за типовими ігровими завданнями: іграшки з вкладками з частин предметів з конкретним завданням і результатом; іграшки-компоненти цілого за змістом картинок, формою, розміром, кольором з фіксованим та творчим ігровим завданням і результатом; картки для ідентифікації та поєднання їхнього зображень. Особливості автодидактичних програм різних збірних іграшок дозволяють підвищити ефективність предметно-суб'єктної взаємодії дорослого з дітьми для надання дітям незалежності при розв'язуванні ігрових задач.

Ключові слова: збірно-розбірні іграшки, діти раннього віку, ігрові дії.

Постановка проблеми. Малюки вже з першого місяця життя виявляють підвищену зацікавленість до предметного оточення. Серед побутових речей найбільш доступними для них є предмети-заступники – іграшки. Дослідники гри та іграшок одностайно наголошують на винятковій ролі іграшки у розвитку дітей раннього та дошкільного віку.

У сучасних іграх дітей зазвичай представлені різні типи іграшок: збірно-розбірні, образні, інтерактивні та інші. Кожен з типів має свої функціональні особливості, які по-своєму приваблюють дітей і сприяють їхньому розвитку. У наших попередніх публікаціях (Артемова, 2019; Артемова, Борова, Марєєва, 2022) було висвітлено результати досліджень інтерактивних іграшок, які виявилися пріоритетними у виборі дітей раннього віку. Також встановлено, що

ці іграшки викликають найбільший інтерес у дітей завдяки запрограмованим в них інтерактивним ігровим функціям.

Образні іграшки сприяють виникненню перших ознак сюжетно-рольової гри (окремих ігрових дій) вже наприкінці першого року життя. Розгорнуті форми сюжетно-рольової гри з образними іграшками активізуються переважно з кінця другого і особливо з 3–4 років.

Згідно з нашими дослідженнями збірно-розбірні іграшки привертають увагу дітей вже на першому році життя. Починаючи з перших місяців, малюки обирають ці іграшки відповідно до розвитку своїх психічних функцій та сенсорних уподобань. Ми розглядаємо вибір дитиною іграшки як прояв суб'єктності її особистості.

Мета статті – з'ясувати, як саме функції різних іграшок можуть реалізовуватись дітьми різного віку раннього дитинства.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Термін «конструктивні іграшки» (prefabricated toys) зустрічається в класифікаціях іграшок. На нашу думку, ця назва досить точно відображає суть таких іграшок: вони спонукають дитину розбирати їх на частини та знову складати з цих частин. Розбірні (конструктивні) іграшки для дітей дошкільного віку дослідники створювали та розглядали як засіб інтелектуального розвитку.

Фрідріх Фребель (2004) розробив «дарунки для дітей» – 5 кубів різного розміру, які діляться на менші кубики. Він вважав, що граючи з ними під керівництвом дорослого, діти засвоюватимуть поняття цілого і частини. На відміну від нього, Марія Монтессорі (2004) створила «дидактичний матеріал», побудований на принципі автодидактики. Такий матеріал сам регулює дії дитини, спонукає її до порівняння деталей. Рано чи пізно дитина помічає й виправляє власні помилки. М. Монтессорі вважала помилки важливими, оскільки вони стимулюють самостійне навчання. Вчителю вона відводила роль спостерігача, наголошуючи на його невтручанні в діяльність дитини з іграшками.

Овід Декролі (Декролі) розробив «вправи» для розвитку сенсорного сприймання, усвідомлення і впорядкування дитиною предметного світу, замінивши абстрактні геометричні фігури на реалістичні зображення відповідної форми. Вони нагадували дітям знайомі дії чи предмети, а тому могли викликати зацікавлення й утримувати увагу.

У сучасній педагогіці раннього дитинства конструктивні іграшки розглядалися в іграх маленьких дітей як дидактичні ігри та вправи, ігри-уроки. Психологи досліджували сприйняття дітьми раннього та дошкільного віку стандарти форми, кольору, розміру. Зважаючи на нестійкість сприйняття в дітей раннього віку, дослідники наголошували, що дитина передусім виділяє ті властивості предметів, які є важливими для маніпуляцій і предметних дій з ними. Тому доцільно організувати дії дитини з предметами у такий спосіб, щоб вони спрямовували її увагу на типові властивості об'єктів і сприяли формуванню уявлень.

Називати кольори та форми повинен вихователь, а не сама дитина. Дослідження довели, що об'єктивні дії зіставлення предметів між собою за

типovими ознаками в межах кожного стандарту окремо (за формою, кольором або розміром) готують дитину до засвоєння загальноприйнятих зразків. Найлегше діти опановують вибір простих форм, значно складніше – змінні стандарти, ще важче – колір. Засвоївши прийоми накладання, прикладання тощо плоских форм чи розмірів, діти раннього віку здатні порівнювати їх на око. Порівняння об'ємних форм та кольорових предметів можливе лише за умови засвоєння зорового співставлення.

Аби властивості предметів (колір, форма, розмір) стали для дітей постійними ознаками, рекомендується формувати орієнтацію на них вже у віці 2–3 років. Це є необхідною передумовою подальшого розвитку сприйняття в дітей.

Психологічні дослідження, на нашу думку, дають підстави для пояснення вибору дітьми раннього віку конструктивних (розбірних) іграшок. Адже саме в цей період діти здатні до маніпулятивних і предметних дій, завдяки яким вони оперують деталями цих іграшок. Такі дії дають можливість малюкам досягати успіху, якщо деталь виявляється відповідною до свого місця в іграшці. Зацікавлення процесом пошуку відповідності та успішний результат їхніх дій спонукає дитину до численних спроб порівнювати та зіставляти деталі з потрібним місцем у конструкції. У процесі таких спроб формуються початкові уявлення про особливості форми, розміру, кольору.

Поступово було розроблено й апробовано добірку «розвивальних ігор» із багатофункціональним набором кубиків, брусків та інших геометричних фігур. Сторони кожної фігури пофарбовані в різні кольори. Форма й колір фігур стимулюють дітей віком 1–3 роки та дошкільників перебирати форми й кольори з метою створення візерунка або конструкції за зразком. Дітей зацікавлювали цими іграми, не випереджаючи їхні пошукові дії поясненнями чи вказівками дорослих, а заохочували зусилля дитини, раділи її успіхам.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що всі дослідники та розробники конструктивних іграшок (у сучасній термінології) визнають розвивальний ефект. Однак кожен бачить його по-своєму. Дарунки Ф. Фребеля навчають дитину розумінню поділу цілого на менші частини й, навпаки, – складанню частин у ціле в межах обмеженої форми куба. Психолого-педагогічне обґрунтування дарунків Ф. Фребеля, пояснює їхнє застосування в контексті сучасної соціалізації дитини. Практична адаптація цих іграшок та інших дидактичних матеріалів, створених М. Монтесорі на принципі автодидактики, допомагає навчати сучасних дітей за допомогою самостійного порівняння знаходити рішення ігрових завдань, закладених у дидактичних матеріалах. Такого роду дослідження розвинули уявлення про психосенсорні можливості дітей раннього віку щодо сприймання форми, розміру, кольору шляхом порівняння цих властивостей об'єктів у межах доступної маніпулятивної та предметної діяльності. Засвоєні компетентності готують дитину до подальшого розвитку сприймання еталонів.

Оскільки вказані еталони вперше з'являються перед дитиною у великій різноманітності форм, розмірів, кольорів, Л. Артемова (1997) розробила серію зі 120 оригінальних «ігрових вправ» із завданнями «на вибір» для дітей

раннього та дошкільного віку. Уже з 2–3 років діти в кожній вправі вибирали з-поміж різних форм, розмірів, кольорів ті, що їм подобалися. Свобода відкритого вибору вносила елементи самостійності у дії дітей з еталонами, заохочувала до вияву власних уподобань, які простежуються вже в першому році життя. Поступово, зі зростанням складності завдань, спектр вибіркових дій дітей розширювався без надмірних зусиль.

Згідно з цими дослідженнями та безпосередніми спостереженнями ігор малят, конструктивні іграшки приваблюють для дітей уже з першого року життя. З перших місяців немовлята обирають ці іграшки відповідно до рівня розвитку своїх психічних функцій і сенсорних нахилів. Ми розглядаємо вибір дітей як прояв суб'єктності їхньої особистості (Артемова, 2019). Важливо з'ясувати, як функціональні можливості різних конструктивних іграшок можуть реалізовуватись дітьми різного віку раннього дитинства.

У дослідженні О. Брежневої (2018) еталони форми, розміру, кольору розглядалися в контексті математичного розвитку дітей з 3-річного віку в умовах закладу дошкільної освіти. У процесі обстеження трирічних дітей авторка використала вибір дітей як метод з'ясування їхньої зацікавленості у різних видах діяльності. За результатами вибору дітей перше місце посіли сюжетні ігри, на другому – ігри з «будівельним матеріалом» та конструювання з конструктора. З двохсот дітей 4-го року життя лише 16% обрали математичну діяльність (зокрема, з еталонами форми, розміру, кількості). Ми вважаємо, що такі результати зумовлені недооцінкою можливостей дітей раннього віку у засвоєнні цих еталонів за допомогою конструктивних (розбірних) іграшок. Опрацьовані й використані авторкою вправи, пов'язані з життєвим досвідом трирічних дітей, суттєво підвищили рівень їхньої обізнаності та практичного застосування цих еталонів.

Завдяки аналізу вище наведених досліджень стали зрозумілими багато питань, які вирішувалися за допомогою збірно-розбірних іграшок. Проаналізований науковий досвід слугує підґрунтям для подальших розвідок. Важливо з'ясувати роль збірно-розбірних іграшок у житті й розвитку дітей раннього віку раннього дитинства, оскільки ці питання ще недостатньо вивчені.

Відзначаючи досягнення дослідників, ми вважаємо, що проблема вибору дітьми віком від 1 до 3 років збірно-розбірних іграшок як основи для вікової диференціації їхніх різновидів у ранньому дитинстві досі недостатньо вивчена.

Ми розглядаємо вибір дітей як прояв їхнього особистісного ставлення до предметів і явищ навколишнього середовища, які вони прагнуть пізнати вже з перших днів життя. Із усього розмаїття зовнішніх впливів діти підсвідомо, а згодом – свідомо, обирають те, що викликає в них задоволення, інтерес, здивування, що є потягом для їхніх ще недосконалих дій і діяльності. Вибірковість дітей у підсумку характеризує розвиток їхніх пізнавальних інтересів, органічних і соціальних потреб. Зважаючи на правомірний вибір дітей, дорослі сприяють оптимальному розвитку їхньої особистості. У такий спосіб дорослі також визнають суб'єктність дитини з перших днів її життя. Сам факт визнання суб'єктності також сприяє розвитку особистості дитини: вона відчуває, що її вибори важливі не лише для неї самої, але й для дорослого, який

їх враховує, визнає, позитивно сприймає її уподобання, висловлювання щодо обраного (Мельник, Вертухіна, Артемова, та ін., 2020).

Педагоги-гуманісти епохи Відродження (XIV–XVI ст.) та їхні послідовники, як-от Я. Коменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Р. Оуен, С. Френе, Я. Корчак та інші, у західноєвропейській педагогіці наступних століть уперше у своїх наукових працях сформулювали ідеї та вимоги щодо гуманного ставлення до дітей. Вони наголошували на необхідності природовідповідного, вільного виховання і розвитку дитини з раннього віку, на праві дитини на щасливе життя, на свободі та неприпустимості тілесних покарань. Їхні гуманістичні ідеї та рекомендації щодо розвитку особистості, поваги до неї знайшли розуміння і подальший розвиток у світовій теорії та практиці. Згідно з концепцією гуманізації, сучасна теорія та практика дошкільної педагогіки в західноєвропейських країнах розвивається саме в цьому напрямі (Мельник, Вертухіна, Артемова, та ін. 2020)

Психологічне обґрунтування гуманістичного підходу до дитини подано у фундаментальних працях І. Беха (2006) та дослідників його наукової школи. Дитина розглядається як суб'єкт, якого важливо зрозуміти, сприйняти таким, яким він є у всіх його проявах. Саме ця гуманістична концепція допомогла нам визначити і дослідити суб'єктність дітей раннього віку, яка проявляється у вибірковості як особистісному явищі з перших днів їхнього життя.

Це дало підстави для визначення мети дослідження, а саме: виявити вибір збірно-розбірних іграшок, що можуть бути доцільними для дітей 1-го, 2-го, 3-го років життя.

Завдання дослідження: опрацювати результати досліджень учених щодо використання збірно-розбірних іграшок та дидактичних матеріалів; визначити види збірно-розбірних іграшок, які є доцільними для дітей різного віку раннього дитинства; обґрунтувати вибір збірно-розбірних іграшок дітьми різного віку раннього дитинства.

Методологія дослідження.

Особистісно-орієнтований підхід до дитини, що передбачає:

врахування вибору дитини як прояву її особистісної позиції з народження, який дорослі (батьки, педагоги) мають зрозуміти, приймати і задовольняти за умови його обґрунтованості;

з'ясування і врахування психологічних, фізичних, сенсорних можливостей дітей під час добору збірно-розбірних іграшок та організації діяльності з ними; побудову суб'єкт-суб'єктної взаємодії дорослого з дитиною у грі з розбірними іграшками на всіх вікових етапах раннього дитинства.

Організація та методи дослідження:

теоретичний аналіз, узагальнення, синтез наукових джерел з теми дослідження;

лонгітюдне дослідження маніпулятивної, предметної, ігрової діяльності маленьких дітей від народження до 3 років;

особистісна, предметна, ігрова взаємодія дорослого з дітьми на основі суб'єктності кожного з її учасників;

створення ситуацій вибору для дітей в об'єктно-ігровому середовищі найближчого оточення;

анкетування батьків дітей, вихователів за опитувальниками, опрацьованими дослідниками щодо вибору дітьми серед інших саме конструктивних іграшок;

кількісна обробка, якісний аналіз, інтерпретація отриманих результатів і прикладів вибору, дій дітей з іграшками.

Збір фактичного матеріалу здійснювався авторами в місті Франкфурт-на-Майні (Німеччина), в Україні: у м. Києві та Київській області, у місті Рівному та Рівненській області, у місті Глухові та Сумській області, у місті Кременець та Тернопільській області. Загалом було зібрано та узагальнено 732 вибори іграшок та критерії, за якими діти їх обирали.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб з'ясувати можливості маленьких дітей у використанні збірно-розбірних іграшок у посильній для них діяльності, проаналізовано динаміку психолого-педагогічних передумов предметно-практичної діяльності дітей раннього віку. Особливості діяльності маленьких дітей, виявлені та обґрунтовані в попередніх психолого-педагогічних дослідженнях, узагальнено в програмі дошкільної освіти України «Я у Світі» (Я у світі, 2009, с. 66–71; 137–143). Виявлено, що сенсорно-перцептивний потенціал немовлят спонукає їх до дій з розбірними іграшками, мимоволі реалізуючи, розвиваючи, вдосконалюючи власні сенсорні можливості.

Перший рік життя дитини.

Перше півріччя: немовлята прагнуть досліджувати та маніпулювати іграшками і предметами різної форми, розміру, кольору, текстури; мають уявлення про будівництво з кубиків, кладуть іграшки в коробку.

Друге півріччя: обирають для огляду, маніпуляцій, предметних дій іграшки та предмети найближчого середовища; досліджують іграшки зорovo та на дотик; порівнюють свої рухи та дії з формою і розміром предмета, пристосовують рухи рук до нього; встановлюють елементарні причинно-наслідкові зв'язки між своїми діями та їх результатами.

2-й, 3-й рік життя дитини: маніпулюючи предметами, іграшками візуально, тактильно, в дії, діти встановлюють найпростіші причинно-наслідкові зв'язки; обирають, порівнюють і поєднують предмети, іграшки або їх частини за формою, розміром; на елементарному рівні мислять і розповідають про предмети та дії з ними; групують предмети за ознаками: великий–малий, форма, колір; розрізняють в об'єктах та їх частинах суттєві та несуттєві ознаки; із задоволенням конструюють за елементарними власними задумками.

Одночасно в програмі не зазначено вибірковість немовлят до різних конструктивних іграшок, що згідно з нашими даними зумовлено змінами в розвитку посильних для дітей видів діяльності: маніпулятивної, предметної, ігрової, комунікативної.

Аналіз і узагальнення фактичного матеріалу, зібраного нами, дозволили виявити раніше не досліджені явища.

Для розуміння динаміки інтересу, вибору та дій дітей з розбірними іграшками було важливо з'ясувати: у якому віці і в яких проявах це відбувається. Результати аналізу наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

З якого віку діти використовували конструктивні іграшки

Іграшки	1-й рік	2-й рік	3-й рік	Загалом
Іграшки з вкладками	38	78	16	132
Компонентні іграшки	44	90	80	114
Ігрові картки	6	14	30	50
Загалом	88	182	126	396

Дослідження засвідчило три типи збірно-розбірних іграшок: іграшки з вкладками, компонентні іграшки, ігрові картки (пазли, доміно, лото) (таблиця 1). Назви цих різновидів подаються згідно з основними функціональними групами іграшок та матеріалів.

Кількісні результати аналізу вибору дітей, відображені в таблиці 1, показують, що на першому році життя діти активно використовують найменшу кількість збірно-розбірних іграшок. Пік їх використання припадає на 2-й рік. Порівняно з цим, на 3-й рік їхня кількість зменшується на третину, але все ж таки перевищує кількість у першому році на третину.

Серед типів іграшок найбільшу кількість займають компонентні іграшки. Вони найпоширеніші серед дітей усіх вікових категорій. Але у немовлят першого року їх у два рази менше, ніж у дітей другого або третього років.

Іграшки з вкладками посідають друге місце в загальному рейтингу іграшок. Діти граються з ними вдвічі менше, ніж дворічні. А на 3-й рік діти майже не цікавляться ними.

Іграшки-компоненти діти першого року вибирають найчастіше серед інших. Але ці іграшки доступні для малюків лише наприкінці цього періоду. У дітей другого року їх вибір збільшується вдвічі через розширення асортименту та різноманітність форм і фігур для складання. На третьому році кількість компонентних іграшок майже не змінюється порівняно з попереднім роком.

Діти першого року лише маніпулюють ігровими картками, розглядають їх. Але вже на другому році їм подобається складати картинки з 2-4 пазлів. Крім того, з'являються карткові ігри з принципово іншими більш складними ігровими завданнями (з 6-10 пазлів, доміно, лото). У дітей третього року їх більше, оскільки інтерес до них зростає, а гра стає змістовнішою і самостійнішою.

Отже, динаміка кількісних даних корелює зі зростаючим якісним розвитком психологічних та сенсорних можливостей дітей виконувати різноманітні та складніші ігрові завдання, що проявляється у відповідному інтересі та виборі іграшок.

I. Найбільш доступними навіть для найменших дітей є іграшки-вкладки: коробки з круглими отворами та гумками, відра різних розмірів, фігурні вкладки-матриці, яйця з двох половинок. Такі іграшки та предмети найбільше використовують малюки з другої половини першого року життя. У цей період

розвиток руки дозволяє їм задовольняти рефлекс «що це таке?», маніпулюючи іграшками та предметами. У процесі обстеження та дотику малюк відкриває, що менший предмет можна помістити в більший. Але навіть у 9 місяців не всі малюки, які цікавляться коробками, кладуть у них маленькі іграшки чи предмети. Проте з 10 місяців малюки люблять заповнювати коробки всім, що попадається під руку. Одночасно вони готові вибирати більш складні ігрові завдання: вони наполегливо намагаються накрутити кришку на банку. Г. намагається зробити це 5-10 хвилин. С. концентрується на цьому більше 10-20 хвилин. Зрештою, з обуреним криком вона припиняє безуспішні спроби затягнути гумки. Але в майбутньому вона часто поновлює ці дії. Випадковий успіх створення нової «конструкції» викликає бурхливі емоції радості. Це так захоплює дівчинку, що вона грається з цими іграшками частіше, ніж з іншими. Отже, до кінця першого року діти цікавляться не лише процесом, але й успішним результатом.

На другому році кількість іграшок з вкладками, які використовують діти, збільшується, оскільки з'являються більш складні вкладки: набори для вставлення та виймання різних геометричних форм, складні будиночки, у вікнах яких розміщуються різні тварини, 3- та 4-сторонні коробки з відповідними гумками, кубики різних розмірів, застібки, наліпки і так далі. Діти 1 року і 3 місяців з інтересом спостерігають, як дорослий будує будинок зі стін і ставить тварин відповідної форми у вікно. Діти радісно виймають їх, «відпускаючи на прогулянку». З часом вони вчать «повертати тварин додому», самостійно освоюючи кроки по вставленню їх у вікно. Вставлення геометричних форм діти вивчають швидше. Досягнувши кількох успіхів, малюки втрачають інтерес до них. Іграшки з вкладками цікаві дітям у складності ігрових завдань і успішному їх виконанні. Малюкам легше та зручніше справлятися з коробками з круглими кришками, ніж з квадратними чи трикутними. Застосування кришки з куточками ускладнює процес. Але діти наполегливо і довго намагаються вставити куточок у куточок. На другому році вони частіше і успішніше досягають результату. Їм не так потрібна допомога дорослого, як схвалення їхнього успіху. С. і Г. радіють, коли їм вдається успішно поставити кришку на квадратну коробку або накрутити круглу кришку на коробку з різьбленням. Притягуючи увагу дорослого, вони з радістю аплодують.

На третьому році дії з такими іграшками, як правило уже відбулося освоєння, успіх досягається легко, і діти втрачають інтерес до них. Натомість дітей починають цікавити різні застібки на ременях, які утримують їх у сидінні в колясці. А також подібні застібки на інших ременях, перегородках, кнопках, «замках» на одязі. Спочатку простіше розстібнути, ніж застебнути. Але згодом С. і Г. терпляче докладають зусиль, щоб успішно впоратися з застібною. Іноді, залишивши іграшки, вони сперечаються за право зайнятися застібною. Г. (1 рік 2 міс.) показує своїй бабусі, як вправно він застібає застібку на перегородці між кімнатами. С. (1 рік 2 міс.) застібає «замок» на своїй куртці, не дозволяючи жодному з дорослих допомогти їй. Взуття на липучках також викликає великий інтерес. Діти з радістю відкривають і закривають застібки на липучках. Іноді

дівчата не хочуть виходити з коляски, навіть у парку, тому що вони захоплені застібками на ремнях сидіння. Лише коли вони бачать дитячий майданчик з улюбленими гірками, гойдалками і т. д., вони залишають застібки, змінюючи вибір розваг. Тому разом з іграшками діти самі знаходять різні предмети з подібними функціями складання та розбирання, з радістю займаючись ними протягом тривалого часу. Вибір дітей двох і трьох років очевидний: їх приваблює функціональна дія. Вони практично освоюють її, ще не розуміючи утилітарного значення.

II. В окрему підгрупу виділяємо іграшки-компоненти, що складаються з кількох частин. З них формують різні конструкції і розбирають на такі ж компоненти:

а) геометричні фігури (будівельний матеріал, кубики), конструктори з геометричних форм або фігур, що є іграшками з відкритим вибором ігрового завдання та кінцевого результату;

б) фігурні конструктори – вежі, машини, локомотив з вагонами, літак тощо. Це іграшки з зафіксованим ігровим завданням у конструкції і кінцевим результатом.

Ігрові матеріали групи «а» дозволяють створювати щось. Це відкриває можливості для малюків: збирати та комбінувати окремі частини, як це вийде, без конкретної мети, без пошуку визначеного результату. Так чинять малюки з другої половини 1-го року. І, зробивши щось, вони відразу ж радісно руйнують побудоване. Так вони несвідомо поступово вивчають способи поєднання окремих частин у єдине ціле. Ці навички будуть корисні малюкам у 2-му році. Їхній інтерес до таких іграшок значно зростає, оскільки малюки «будують» більш впевнено та майстерно. Бабуся будує доріжку з брусочків для онуки (1 рік 3 місяці). По цій доріжці до дівчинки «їде» улюблений іграшковий слон. Дівчинка радіє такому ігровому використанню доріжки. Це задоволення мотивує її продовжувати і повторювати «будівництво». У 1 рік 3 місяці Г. вперше ставить фігуру півсфери на фігуру стовпця, і вийшов грибок. Раніше вона тільки спостерігала за такими діями дорослого. Г. частіше руйнує конструкції з брусочків і кубиків, ніж С. У 1 рік 5 місяців С. самостійно неодноразово починає групувати однакові геометричні форми з брусочків чи кубиків. Так вона зробила 6 маленьких кубиків на дні перевернутого відра і принесла показати своє досягнення дорослому. Часті ігри з будівельними матеріалами очевидно заохочували дітей вибирати ці іграшки серед інших. Вони навіть протестують, коли дорослий пропонує скласти «кубики» в коробку після ігор — їм хочеться, очевидно, щоб вони завжди були перед ними для гри.

У 3-й рік такі іграшки зменшуються, оскільки дітей цікавлять інші конструктори з комбінацією частин. Загальний арсенал іграшок, з якими грають діти, розширюється. Бавлячись конструкторами з кліпсами для деталей у 1 рік 7-8 місяців, діти вчать робити вежі, морозиво в склянці і навіть складніші іграшки – гараж для машини, паркан для іграшкових тварин. Деякі з цих предметів діти бачили в навколишньому середовищі. Тому вони іноді відтворюють конструкцію ігрової дії: морозиво «плижуть», на машині «їдуть»

до дитсадка або до зоопарку, на літаку «літають до бабусі», яка тимчасово поїхала від них.

Ігрові матеріали групи «В» більше регулюють дії дітей. З деяких наборів частин можна створити лише певний образ: вежу, машину, локомотив, автомобіль, літак, будинок, бетонозмішувач. Для цього необхідно цілеспрямовано підбирати деталі до одна одної та до певного місця зображення майбутньої іграшки. Інакше конструкція, наприклад, вежа, буде зубчастою, незавершеною. Діти 1-го року роблять саме це, оскільки вони ще неспроможні зібрати цілісний, з рівним нахилом, образ вежі з її окремими кільцями різних діаметрів. Багато таких іграшок створені з принципом автодидактики. У самій конструкції вежі стержень і отвори в кільцях спонукають дитину нанизувати їх на стержень. Розмір кілець підказує послідовність їхнього нанизування. Але малюки 1-го року помічають лише стержень та отвір кілець, або ще нездатні усвідомити їх значення. Вони досягають успіху в нанизуванні кілець на стержень у другій половині першого року. І цей перший успіх повністю їх задовольняє. Тому їхні вежі зубчасті. Оскільки навіть поради автодидактичних іграшок не можуть ще допомогти малюкам. У цьому віці такі іграшки складають лише 1/3 іграшок групи «б».

Діти другого року мають у три рази більше конструктивних іграшок, ніж малюки. І діти другого року грають з ними більш цілеспрямовано і довше. Однак вони можуть правильно зібрати лише вежу з 3-4 кілець. Якщо кілець більше (до 8-10), діти цього віку не можуть нанизати їх послідовно в порядку зростання. Діючи з вежею з 5 кілець у вигляді квітки з чотирма пелюстками, дітям не цікаво накладати пелюстки одну на одну з кожного нанизаного кільця. І вони не долають таке ускладнення, але це їх не турбує. Вони цього не помічають, хоча дорослі звертають їх увагу, проводячи пальцями по незбіглих пелюстках.

III. У 2-3 роки у дітей з'являються більш складні карткові ігри: пазли, доміно з картинками, іноді лото. Ігрове завдання – це комбінація пазлів для створення цілісного зображення. У доміно ігрове завдання складніше: потрібно вибирати плитку доміно з однаковими зображеннями та навіть по черзі викладати лінію. У лото ігрове завдання – закрити на великій картці маленькі картинки, вибираючи їх по черзі.

Для дітей 1-го року доступні пазли з двох частин малюнка. Малюки поступово освоюють їх. Діти з 2-го року самостійно складають малюнки з 4-6 пазлів. Доміно успішно освоюють діти 3-го року в спільній грі з дорослим, граючи з ним парами або трійками. Вони здатні діяти, зосереджуючи увагу на суті гри, викладаючи весь набір. А деякі (С.) можуть зіграти дві гри поспіль з дорослим. Але Г. ледве закінчує одну гру. На другій – вона виходить не по черзі і зрештою руйнує гру. Залишившись без дорослого, двоє дітей швидко змішують картинки, не завершивши гру. Щоб грати в лото з 6 картинками на великій картці, ведучим повинен бути дорослий. Двоє дітей зможуть зосередитись і успішно грати з ним у гру. Якщо в групі більше дітей, їм складно чекати картинки, що підходять до їхніх карток. Діти також ще не можуть стежити за порядком.

Загальний аналіз таблиці 1 показує чітку тенденцію: кількість і різноманітність різних типів збірних іграшок дуже динамічно змінюється протягом 3 років. Це свідчить про зміну потреб і вибору дітей на певні іграшки. Варто відзначити розуміння цього деякими батьками, які помічають розвиток дитячих інтересів і відповідні зміни у їхніх виборах та задоволенні їхніх потреб.

У деяких сім'ях батьки мали набори Lego, мозаїки, наліпки та навіть магнітні деталі для дітей віком від двох до трьох років. Для розвитку дрібної моторики рук та розвитку індикативних і конструктивних компетенцій, звісно, діяльність з дрібними деталями є ефективною. Але діти цього віку все ще продовжують брати іграшки, а також картинки, книги, «кубики» в рот. Саме тому дрібні частини та магніти можуть бути небезпечними. Адже є багато випадків, коли діти їх ковтають або проковтують. За державними стандартами дозволено використовувати деталі не менше 3 сантиметрів.

Таблиця 2

Що цікавить дітей у збірних іграшках?

Ознаки іграшок	1-й рік	2-й рік	3-й рік	Всього
Важливі ознаки під час складання та розбирання іграшок	32	78	82	192
Неважливі ознаки під час складання та розбирання іграшок	38	20	4	62
Змінні ознаки іграшки	42	24	16	82
Всього	112	122	102	336

У таблиці 2 ми поділили всі виявлені ознаки збірних іграшок, які привертали увагу дітей, на 3 принципово різні групи: 1) важливі ознаки іграшки, 2) неважливі ознаки іграшки, 3) змінні ознаки. Важливими ознаками вважаються ті, що є важливими для складання чи розбирання іграшки: форми, різні отвори, розмір, деталі, розбирання та складання іграшки – здатність змінювати її, створювати конструкцію, з'єднання-роз'єднання фіксаторів (на ремнях, перегородках, кнопках, гудзиках на одязі).

Неважливі ознаки поєднують ті, від яких не залежало складання чи розбирання іграшки на частини: яскравість, матеріал, звук, мобільність, кнопки включення, кількість іграшок. Колір і малюнки на іграшці виявилися змінними ознаками. За цими ознаками діти обирали іграшки, хоча це не мало значення для її складання. 1-2 кольори привертали дитину з першого року частіше, ніж інші. Вони дивилися на малюнок, проводили пальцем по ньому, уважно слухали назви кольорів чи зображень, що їх називали дорослі. Але від їх маніпуляцій з іграшкою за цими ознаками іграшка не змінювалася, як під час складання чи розбирання. Колір став важливим для вирішення ігрових задач в діях серійного вибору за кольором чи вибору компонентів, деталей малюнка або конструкції дітьми від 2 років. Тому колір тут був важливою ознакою, а в діях немовлят – незначною.

У іграх з пазлами, доміно, лото складання картинок стало основною ігровою задачею. Колір також був важливим в іграх з мозаїками, кольоровими

кубиками, конструкторами. Способи вирішення ігрової задачі крилися у процесі складання картинки шляхом вибору правильних окремих пазлів. Діти віком 2 і 3 роки орієнтувалися в основному на картинку, а не на те, як з'єднати пазли. Вони хотіли побачити всю картину. Об'єднували однакові пазли, не вибираючи їх за конфігурацією, а методом проб і помилок. Тобто колір і малюнок були змінними ознаками (важливими та неважливими) залежно від ігрових завдань іграшки для дітей різного віку. Зібравши картину, діти демонстрували як позитивні, так і негативні емоції: раділи улюбленим тваринам, героям казок. Їм не подобалося збирати пазли з картинками, чії персонажі були їм байдужі, не цікаві чи іноді лякали їх. Так, С. (у 2 роки) боялася малюнка їжака, змії. Хоча її заспокоювали, що це лише малюнок, що ці тварини не укусять і не зашкодять їй, дівчинка виявляла емоції страху або відрази. Але вона все одно неодноразово поверталася до цих картинок, торкалася їх пальцями, поки не звикла до них через кілька місяців.

Таблиця 2 демонструє значну різницю в інтересах дітей різного віку до цих ознак іграшок. Важливі ознаки: фігури, форми, отвори, розмір іграшок, діти 1-го року були найменше зацікавлені порівняно з іншими ознаками, і порівняно з дітьми 2-3 років. Діти 2-го року виявляли інтерес до важливих, фактично функціональних ознак у 2 рази частіше, ніж немовлята, і майже в 4 рази більше, ніж до кожної з інших ознак. У виборі іграшок для дітей 3 років кількість цих ознак зросла. Вибір дітей свідчить про значні зміни в їх функціональній діяльності з цими іграшками на різних етапах раннього дитинства. Чим старші діти, тим більше їх цікавила функціональність іграшок. Адже процес, результат і успіх дітей у виконанні ігрової задачі залежали від функцій іграшок.

Немовлята рідко цікавилися неважливими ознаками. У 2 рази менше – у дітей 2 років. І дуже рідко діти 3-го року звертали увагу на них при виборі іграшки. Ці результати підтверджують сказане вище. Змінні ознаки трохи перевищують кількість неважливих ознак у всіх вікових групах. Ми вважаємо, що це пов'язано з відповідними віковими інтересами та вибором дітей, описаними вище.

Отже, всі кількісні показники таблиці 2 взаємопов'язані між собою. Якісні характеристики адекватно інтерпретують кількісні тенденції. Це свідчить про певні закономірності у виборі іграшок дітьми та їх характеристиках.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

1. Теоретичний аналіз наукових джерел щодо розвитку та вивчення збірних іграшок у іграх з дітьми раннього та дошкільного віку виявив такі тенденції та твердження. Колективно-збірні іграшки та дидактичні матеріали оброблялися вченими минулого століття та сучасності з метою розвитку у дітей переважно дошкільного віку стандартів форми, розміру, кольору. Деякі автори включали в ці завдання ігри для малюків. Результати дослідників щодо відмінностей і особливостей освоєння дітьми різних з цих стандартів є однозначними.

2. Вікові відмінності дітей різних вікових груп раннього віку у виборі збірних іграшок і особливості розвитку їхніх ігрових програм не

досліджувалися. Роль і шляхи взаємодії дорослих (батьків і вихователів) з дітьми різного віку в межах раннього віку не уточнено через автодидактизм програм збірних іграшок, вибір дітей, їх природне бажання до незалежності в розв'язанні ігрових задач у цих і інших іграх.

3. Для вивчення цих невирішених питань було проведено порівняльне дослідження вибору дітей з початку 1-го до кінця 3-го року серед різних збірних іграшок, дидактичних матеріалів та подібних побутових предметів.

4. У результаті аналізу ігрових програм різних збірних іграшок були виявлені та класифіковані їх різновиди за типовими ігровими завданнями: іграшки з вкладками з частин предметів із конкретним завданням і результатом; іграшки-компоненти цілого за змістом картинок, формою, розміром, кольором з фіксованим та творчим ігровим завданням і результатом; картки для ідентифікації та поєднання їх зображень. Ці типи іграшок мали програми з фіксованим або творчим ігровим завданням і результатом.

5. Виявлено особливості вибору дітьми різного віку раннього дитинства певних із вищезазначених типів іграшок відповідно до вікових особливостей, психологічного та сенсорного розвитку. Батькам і вихователям малюків рекомендується враховувати вікові можливості дітей при виборі та використанні іграшок.

6. Зважаючи на особливості автодидактичних програм різних збірних іграшок, були випробувані та продемонстровані деякі шляхи предметно-суб'єктної взаємодії дорослого з дітьми для надання дітям незалежності в розв'язанні ігрових задач.

Для вирішення проблеми й надалі: проаналізувати програми різних типів збірних іграшок для визначення їх ігрових і дидактичних можливостей та напрацювати пропозиції для внесення змін; виявити зміни в діяльності дітей раннього віку в іграх зі збірними іграшками: маніпулятивній, об'єктній, ігровій, комунікативній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Артемова, Л. (2019). Походження гри як природний вибір малюка: *Збірник наукових праць Київського медичного університету*. Педагогічна теорія та практика. Київ. С.25–44.

Артемова, Л., Борова, В., Марєєва, Т. (2022). Вибір іграшок дітьми раннього віку – самореалізація малюків. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. С. 94–102.

Фребель, Ф. (2004). *Дитячий садок. Подарунки для ігор (Spielgaben)*. Підручник з історії дошкільної педагогіки: / під ред. З.Н. Борисова. Київ: С. 84–91.

Монтессорі, М. (2004). *Метод наукової педагогіки, застосований до виховання дітей у «Дитячому домі»*. Виховання почуттів. Підручник з історії дошкільної педагогіки: / під ред. З. Н. Борисова. Київ: С. 110–115.

Декролі, О. *Школа та освіта*. Розділ І. Ігри, що сприяють розвитку сенсорного сприймання, уваги та моторики. Підручник з історії дошкільної педагогіки: / під ред. З. Н. Борисова. Київ: С. 131–132.

Артемова, Л. (1997). *Колір, форма, розмір, кількість. Для кожної дитини, родини, вихователя, вчителя.* Київ: 170 с.

Брежнева, О. (2018). *Математичний розвиток дошкільників: теорія та технологія: монографія.* Мелітополь: 481 с.

Мельник, Н., Вертухіна, В., Артемова, Л. та інші. (2020). Прогресивні практики управління у професійному навчанні вихователів дошкільних навчальних закладів у країнах Західної Європи. *Universal Journal of Educational Research.* No 8 (10): 4591–4602. DOI: 10.13189/ujer.2020.08127 <http://www.hrpub.org>; (дата звернення: 14.04.2026)

Бех, І. (2006). *Виховання особистості: Сходження до духовності.* Київ: 272 с.

Я у світі. (2019.) *Програма розвитку дитини з народження до шести років:* науковий керівник О. Кононко. Київ: 488 с.

REFERENCES

Artemova, L. (2019). Pokhodzhennia hry yak pryrodnyi vybir maliuka [The Origin of Play as a Natural Choice for a Toddler]: *Zbirnyk naukovykh prats Kyivskoho medychnoho universytetu. Pedahohichna teoriia ta praktyka.* Kyiv. S.25–44. [in Ukrainian]

Artemova, L., Borova, V., Marieieva, T. (2022). Vybir ihrashok ditmy rannoho viku– samorealizatsiia maliukiv[Choosing Toys by Early-aged Children – Self-realization of Toddlers]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Pedahohichni nauky.* S. 94–102. [in Ukrainian]

Frebel, F. (2004). Dytiachyi sadok. Podarunky dlia ihor (Spielgaben) [Kindergarten. Gifts for games (Spielgaben)]. *Pidruchnyk z istorii doshkilnoi pedahohiky: / pid red. Z.N. Borysova.* Kyiv: S. 84–91. [in Ukrainian]

Montessori, M. (2004). *Metod naukovoї pedahohiky, zastosovanyi do vykhovannia ditei u «Dytiachomu domi»* [Method of Scientific Pedagogy Applied to the Upbringing of Children in the «Children’s Home»]. . *Vykhovannia pochuttiv. Pidruchnyk z istorii doshkilnoi pedahohiky: /pid red. Z. N. Borysova.* Kyiv: S. 110–115. [in Ukrainian]

Dekroli, O. Shkola ta osvita. Rozdil I. Ihry, shcho spryiaiat rozvytku sensohnoho sprymannia, uvahy ta motoryky [School and Education. Section I. Games that Promote the Development of Sensory Perception, Attention and Motor Skills]. *Pidruchnyk z istorii doshkilnoi pedahohiky: /pid red. Z. N. Borysova.* Kyiv. S. 131–132. [in Ukrainian]

Artemova, L. (1997). Kolir, forma, rozmir, kilkist. Dlia kozhnoi dytyny, rodyny, vykhovatelja, vchytelja [Color, Shape, Size, Quantity. For Every Child, Family, Caregiver, Teacher]. Kyiv. 170 s. [in Ukrainian]

Brezhnieva, O. (2018). *Matematychnyi rozvytok doshkilnykiv: teoriia ta tekhnolohiia: monohrafiia* [Mathematical development of preschoolers: theory and technology: monograph]. Melitopol. 481 s. [in Ukrainian]

Melnyk, N., Vertukhina, V., Artemova, L. ta inshi. (2020). *Prohresyvni praktyky upravlinnia u profesiinomu navchanni vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh*

zakladiv u krainakh Zakhidnoi Yevropy [Progressive management practices in professional training of preschool teachers in Western European countries]. Universal Journal of Educational Research. No 8 (10): 4591–4602. DOI: 10.13189/ujer.2020.08127 <http://www.hrpub.org>. (data zvernennia: 14.04.2026). [in Ukrainian]

Bekh, I. (2006). Vykhovannia osobystosti: Skhodzhennia do dukhovnosti [Personal Education: The Ascent to Spirituality]. Kyiv: 272 s. [in Ukrainian]

Ya u sviti. (2019.) Prohrama rozvytku dytyny z narodzhennia do shesty rokov [I am in the World. Child Development Program from Birth to Six Years]: naukovyi kerivnyk O. Kononko. Kyiv: 488 s. [in Ukrainian]

ASSEMBLY AND DISASSEMBLY TOYS AS A CHOICE OF ONE-YEAR-OLD CHILDREN AND A STIMULUS FOR THEIR DEVELOPMENT

Liubov ARTEMOVA

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,
Professor at the Preschool Pedagogy and Psychology Department of
Olexander Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University,
Hlukhiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7070-2927

e-mail: lubvikart@ukr.net

Valentyna BOROVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor
at the General Pedagogy and Preschool Education Department of
Academician Stepan Demyanchuk Private Higher Educational Institution
«International Economic and Humanitarian University»,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7228-4290

e-mail: boyar2003@ukr.net

Svitlana TITARENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Preschool Pedagogy and Psychology,
Hlukhiv Oleksandr Dovzhenko
National Pedagogical University
Hlukhiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-5544-3376

e-mail: titarenko17.01@gmail.com

Abstract. Theoretical analysis of scientific sources has shown that assembly and disassembly toys have always been evaluated from the perspective of an adult, for whom it was important to organize their developmental impact on children. However, scientists and educators have not studied these toys from the perspective of the child, specifically regarding what attracts children to them. Our long-term observations and experiments have revealed a clear selectivity of children of various early ages toward certain types of assembly and disassembly toys. The choice made by children is determined not only by their interest but also by the psychological and

sensory capabilities of each age group – from birth to three years. The subsequent research material is analyzed precisely from the position of the choice made by the child as a subject of activity with various types of assembly and disassembly toys.

Purpose of the study: to identify and substantiate the choice of assembly and disassembly toys by children of various early ages.

Research methods: theoretical analysis, generalization, and synthesis of scientific sources on the research topic; personal, objective, and play interaction of an adult with children based on the subjectivity of each participant; creation of choice situations for children within the object-play environment of their immediate surroundings; surveying parents and educators using questions developed by researchers regarding children's choice of constructive toys among others; quantitative processing, qualitative analysis, and interpretation of the obtained results and examples of children's choices and actions with toys.

Main results of the study. The most accessible toys, even for the youngest, are inset toys: boxes with round holes and elastic bands, buckets of various sizes, shaped inset matrices, and two-half eggs. Such toys and objects are most used by infants starting from the second half of the first year of life. In the second year, the number of inset toys used by children increases, as more complex insets appear: sets for inserting and removing various geometric shapes, complex playhouses with different animals placed in the windows, 3- and 4-sided boxes with corresponding elastic bands, blocks of various sizes, fasteners, stickers, etc. In the third year, actions with assembly and disassembly toys are generally mastered, success is easily achieved, and children lose interest in them. Instead, children begin to take an interest in various fasteners on belts, bags, etc., as well as other types of belt fasteners, buttons, and zippers on clothing.

Scientific novelty of the research results. Age differences in the choice of assembly toys by children of various early age groups and the specifics of the development of their play programs have been studied. The role and methods of interaction between adults (parents and educators) and children of different ages within the early years were explored through the autodidactic nature of assembly toy programs, the choices made by children, and their natural desire for independence in solving play tasks.

Conclusions and specific proposals of the authors. As a result of the analysis of the play programs of various assembly and disassembly toys, their varieties were identified and classified by typical play tasks: toys with insets made of parts of objects with a specific task and result; component toys of a whole based on the content of images, shape, size, and color with fixed and creative play tasks and results; and cards for identifying and matching their images. The features of the autodidactic programs of various assembly toys allow for increasing the effectiveness of the object-subject interaction between adults and children to grant children independence in solving play tasks.

Keywords: assembly and disassembly toys, early age children, play actions.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку після рецензування 03.04.2026 р.

Стаття опублікована 15.06.2026 р.